

บทที่ ๒

พฤติกรรมสัตบุรุษและอสัตบุรุษในพระพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องพฤติกรรมสัตบุรุษและอสัตบุรุษในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งประกอบพฤติกรรมสัตบุรุษ พฤติกรรมอสัตบุรุษ และหลักการคบสัตบุรุษและอสัตบุรุษในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ พฤติกรรมของสัตบุรุษ

ในทุกสังคม บุคคลที่พึงประสงค์หรือเป็นที่ปรารถนาของสังคมในอุดมคติ ก็คือ คนดี ซึ่งตรงกับคำว่า สัตบุรุษ ในทางพระพุทธศาสนา นั้นหมายถึงว่า สัตบุรุษ เป็นบุคคลที่ทำคุณประโยชน์ต่อตนเองและไม่ทำลายประโยชน์อันดีงามของสังคมในขณะเดียวกันด้วย

๒.๑.๑ ความหมายและลักษณะของสัตบุรุษ

สัตบุรุษ (อ่านว่า สัตบุหฺรุด) แปลว่า คนดี คนสงบ คนที่พร้อมมูลด้วยธรรม สัตบุรุษ หมายถึง คนที่มีคุณธรรม คนที่เป็นสัมมาทิฐิ* คนที่ประพฤติธรรมเป็นปกติ ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ไม่คิดอะไรเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น ไม่พูดอะไรเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น ให้ทานด้วยความเคารพ ฉะนั้น สัตบุรุษ จึงมีลักษณะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

๑) สัทธัมมสมันนาคโต ประกอบด้วยสัทธรรม ๗ ประการ คือ มีศรัทธา มีhiri มีโอตตปปะ เป็นพหูสูต มีความเพียรอันปรารถแล้ว มีสติมั่นคง มีปัญญา

๒) สปปริสภัตติ ภักดีสัตบุรุษ คือ คบหาสมณพราหมณ์ ท่านผู้ประกอบด้วยสัทธรรม ๗ ประการข้างต้น เป็นมิตรสหาย

๓) สปปริสจินติ คิดอย่างสัตบุรุษ คือ จะคิดสิ่งใด ก็ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น

๔) สปปริสมันติ ปฏิภาอย่างสัตบุรุษ คือ จะปรึกษาการใด ก็ไม่ปรึกษาเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น

๕) สปปริสวาโจ พูดอย่างสัตบุรุษ คือ พูดแต่คำที่ถูกต้องตามวจีสุจริต ๔

๖) สปปริสกัมมันโต ทำอย่างสัตบุรุษ คือ ทำการที่ถูกต้องตามกายสุจริต ๔

* ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐.

๑) สัปปริสทธิภูมิจึงมีความเห็นอย่างสัตบุรุษ คือ มีสัมมาทิฐิ เช่นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

๒) สัปปริสทานัง เทติ ให้ทานอย่างสัตบุรุษ คือ ให้ตามหลักสัปปริสทาน เช่น ให้โดยเอื้อเพื่อทั้งแต่ของที่ตัวให้ทั้งแก่ผู้รับทาน ให้ของบริสุทธิ์ ให้โดยเข้าใจถึงผลที่จะมีตามมา^๒ บางทีเรียกว่า สัปปริสธรรม ๑ เพราะนับเฉพาะสัทธิธรรม ๑ ในข้อ ๑

ในอังกุตรนิกาย สัตตกนิบาต ได้แสดงลักษณะของสัปปริสธรรม คือ ธรรมะของคนดี หมายความว่า ผู้ใดมีธรรมเหล่านี้แล้ว ผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นคนดี คนดีที่พระพุทธศาสนายกย่อง มิได้เป็นคนงมงายหรือเป็นคนซื่อจนเชื่อ แต่เป็นคนฉลาดมีเหตุผล รู้จักใช้ความคิด วางตัวได้ดีและมีมนุษยสัมพันธ์เหมาะสม ซึ่งเรียกว่า สัปปริสธรรมมี ๑ ประการ ดังนี้

๑) อัตถัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักวิเคราะห์สาเหตุของสถานการณ์และความเป็นไปของชีวิต

๒) ฆัมมัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักวิเคราะห์สาเหตุและผลอันเกิดจากสาเหตุดังกล่าว

๓) อิตถัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักวิเคราะห์ตนเองทั้งในด้านความรู้ คุณธรรม และความสามารถ

๔) มัตถัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักหลักของความพอดี การดำเนินชีวิตพอเหมาะพอควร

๕) กาลัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติตนให้ถูกกาลเทศะ

๖) ปริสถัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติ การปรับตนและแก้ไขตนให้เหมาะกับสภาพของกลุ่มและชุมชน

๗) ปุคคลัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบุคคลที่มีความแตกต่างกัน^๓

ส่วนในเสวิสูตร อังกุตรนิกาย จตุกกนิบาต ได้แสดงถึงลักษณะของสัตบุรุษไว้อีกหนึ่งหนึ่ง ได้แก่

๑) ผู้เป็นสัตบุรุษหรือคนดี ถ้าเรื่องใดเป็นข้อเสียหายของผู้อื่น แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้นหรือถูกถามเพราะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็จะเล่าเรื่องอันเป็นข้อเสียหายของผู้อื่นอย่างปิดบังไม่เต็มที

^๒ ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๓/๑๑๒.

^๓ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๓/๑๑๕.

๒) ผู้เป็นสัตบุรุษหรือคนดี ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของผู้อื่น แม้ไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้น ถ้ามีใครถามก็เล่าเกียรติคุณของผู้อื่นอย่างถ่อมถนุ เต็มที่

๓) ผู้เป็นสัตบุรุษหรือคนดี ถ้าเรื่องใดเป็นข้อเสียหายของตน แม้ไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้น ถ้ามีใครถามก็เล่าข้อเสียหายของตนอย่างถ่อมถนุ เต็มที่

๔) ผู้เป็นสัตบุรุษหรือคนดี ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของตน แม้มีใครถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้น แต่เมื่อถูกซักถามจนหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็จะเล่าเรื่องเกียรติคุณของตนอย่างถ่อมถนุ ไม่เต็มปาก^๔

ผลของการคบสัตบุรุษนั้น พึงดำรงอยู่ในหลักแห่งคนดี การคิด การกระทำดี การพูด ความเห็น และการให้อย่างคนดีหรือสัตบุรุษความประพฤติที่เป็นไปในทางกาย วาจาและใจที่ประกอบด้วยสุจริต ได้แก่ การเป็นคนดีทางกาย ทางวาจาและทางจิตใจ เบื้องต้นพึงทราบด้วยความหมายของสัตบุรุษ ในการที่จะตัดสินความว่า ผู้ใดเป็นอสัตบุรุษหรือพาลชน ผู้ใดเป็นสัตบุรุษคนดีหรือบัณฑิตชน^๕ พึงพิจารณาคุณที่พฤติกรรมของผู้นั้นเป็นเกณฑ์ และพิจารณาถึงจารีตประเพณีทางสังคมของเขาด้วย มี ๔ ประการ คือ

๑) มนุษย์ควรทำตามจารีตประเพณีของสังคม หมายถึง สมาชิกใดประพฤติปฏิบัติตามจารีตก็ถือว่าทำดีทำถูกต้อง แต่ไม่ควรนำเกณฑ์ของสังคมหนึ่งไปตัดสินการกระทำของคนที่อยู่ในอีกสังคมหนึ่ง เพราะจารีตประเพณีของสังคมใดก็เหมาะสมสำหรับสังคมนั้น

๒) มนุษย์ควรทำตามมโนสำนึกหรือจิตสำนึกที่ดี หมายถึง มนุษย์ทุกคนต่างมีอินทรีย์พิเศษ หรือมโนธรรมทางศีลธรรม อันเป็นความสำนึกในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง ซึ่งเป็นเสียงภายในจิตใจที่ทำให้เราตัดสินใจได้ว่า “อะไรถูก อะไรผิด” มโนธรรมนี้จะฝังอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคนตั้งแต่เกิด แต่อยู่ในลักษณะแฝง เมื่อมโนธรรมได้รับการพัฒนาถึงขั้นสมบูรณ์แล้ว ทุกคนจะเห็นความถูกต้องดีงาม

๓) มนุษย์ควรทำประโยชน์ให้แก่มหาชน หมายถึง สิ่งใดก็ตามที่บุคคลประพฤติปฏิบัติแล้ว เป็นประโยชน์แก่คนทั่วไป ให้ความสุขมากกว่าความทุกข์ สิ่งนั้นเป็นการกระทำที่ดี

^๔ อจ.สตุตทก. (บาลี) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

^๕ พระจิรพัฒน์ สมาจารโ (ดีใจ), “คนพาลและบัณฑิตในพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อสังคม : ศึกษากรณี ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๔-๓๕.

๔) มนุษย์ควรทำตามหน้าที่ หมายถึง เป็นการกระทำที่เกิดจากสำนึกในหน้าที่ ซึ่งเป็นการกระทำที่เกิดจากเหตุผล การกระทำที่ตั้งอยู่บนเหตุผล เป็นการกระทำที่เกิดจากกฎศีลธรรม การทำตามหน้าที่ จึงเป็นการกระทำที่ปราศจากเงื่อนไขใด ๆ หรือ มีสิ่งอื่นเคลือบแฝง^๖

๒.๑.๒ ประเภทของสัตบุรุษ

สัตบุรุษมี ๓ ประเภท แต่กล่าวโดยสรุป ก็คือ บุคคลผู้มีพฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย วาจาและทางความนึกคิดอย่างเหมาะสม เป็นคุณประโยชน์ต่อตนและส่วนรวม เมื่อแบ่งประเภทของสัตบุรุษ พึงแบ่งตามเกณฑ์ต่างๆ ในพระสูตรคัมภีร์ ดังต่อไปนี้

๑) โดยนัยแห่งสิกขาปทสูตร คือ บุคคลผู้ประพฤติดี ๕ เป็นปกติ คือ เว้นฆ่าสัตว์ เว้นลักทรัพย์ เว้นประพฤติดีกในกาม เว้นกล่าวคำมั่วสวาท เว้นดื่มสุราและสิ่งมีเมาให้โทษทุกชนิด นอกจากตนจะมีศีล ๕ แล้วยังชักชวนคนอื่นให้มีศีลด้วย^๗

๒) โดยนัยแห่งอัสสัทธิสูตร คือ จะดำรงตนอยู่ด้วยความมีศรัทธา มีhiri มีโอตตปเป เป็นพหูสูตร มีความ پاکเพียร มีสติ และมีปัญญาดี^๘

๓) โดยนัยแห่งสัตตกรรม คือ ผู้เว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นลักทรัพย์ เว้นประพฤติดีกในกาม เว้นพูดเท็จ เว้นพูดส่อเสียด เว้นพูดคำหยาบ และเว้นพูดเพ้อเจ้อ^๙

๔) โดยนัยแห่งทสกัมมสูตร คือ แบ่งตามหลักกรรมบถ คือ ผู้เว้นจากฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติดีกในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตไม่พยาบาท และเป็นสัมมาทิฐิ^{๑๐}

๕) โดยนัยแห่งอัญญังคิกสูตร คือ แบ่งตามมรรค ๘ ได้แก่ ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยองค์มรรค เป็นเครื่องหนทางตรัสรู้ ๘ ประการ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ^{๑๑}

๖) โดยนัยแห่งทสมัคคสูตร คือ ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยองค์มรรค ๘ มีสัมมาทิฐิ จนถึง สัมมาสมาธิ และเพิ่ม สัมมาญาณะ คือ รู้ชอบ สัมมาวิมุตติ หลุดพ้นชอบ เข้าอีก ๒ ข้อ^{๑๒}

^๖ พระมหาประหัต ปญญาโร (สุนนท์), “จริยธรรมที่ปรากฏในลัทธิลน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๐ - ๔๑.

^๗ อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๐๑/๓๒๐ - ๓๒๑.

^๘ อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๐๒/๓๒๑ - ๓๒๒.

^๙ อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๐๓/๓๒๒ - ๓๒๓.

^{๑๐} อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๐๔/๓๒๔.

^{๑๑} อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๐๕/๓๒๕ - ๓๒๖.

^{๑๒} อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๐๖/๓๒๖ - ๓๒๗.

๑) โขณัยแห่งปาปัมมสูตร ใน ๓ สูตร คือ ปฐมปาปัมมสูตร ทุติยาปัมมสูตร และตติยาปัมมสูตร คือ บุคคลที่ประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ และได้ชักชวนเพื่อให้คนอื่นประพฤติตามเช่นเดียวกับตน พวกที่สอง ตนเองประพฤติตามหลักสัมมัตตธรรม ๑๐ อย่าง มีสัมมาทิฐิ ถึง สัมมาวิมุตติ และชักชวนให้คนอื่นประพฤติตามอีกด้วย^{๑๑}

ประเภทของสัตบุรุษปรากฏในพระสูตรต้นฉบับได้แก่ ลิกขาปทสูตร อัสสัทธสูตร ทศกัมมสูตร อัญญกิกสูตร ทศมัคคสูตร ปาปัมมสูตร และนัยแห่งสัตตกรรม

๒.๑.๓ สัตบุรุษในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในมัจฉกถาปิณี กล่าวว่า สัตบุรุษหรือบัณฑิต หมายถึง บุคคลที่ประกอบด้วยกุศลกรรม ๑๐ มีการเว้นจากการฆ่าสัตว์ชื่อว่า พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และบัณฑิต พระมหาสาวก ๘๐ และพระสาวกของพระตถาคตเหล่าอื่น ครุสุเนตต์และอภิตติดาบส เป็นต้นในอดีตกาล ฟังทราบว่าเป็นบัณฑิต ท่านเหล่านั้นทั้งหมดเรียกว่า บัณฑิต เพราะดำเนินในประโยชน์ทั้งหลายด้วยปัญญา ฉะนั้น ในมัจฉกถาปิณี บุคคลที่ชื่อว่า สัตบุรุษหรือบัณฑิต เพราะดำเนินชีวิตไปในทางที่เป็นประโยชน์ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตด้วยปัญญา^{๑๒}

กรณีศึกษาที่หนึ่ง เช่น ปัญจวัคคีย์ ที่เข้าไปกราบทูลพระพุทธองค์เพื่อโปรดประทานพระธรรมเทศนาชื่ออนัตตลักขณสูตร เรื่อง ไตรลักษณ์ ๓ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แม้ในที่สุดของพระธรรมเทศนานั้น สามารถทำให้เหล่าภิกษุปัญจวัคคีย์ ได้บรรลุพระอรหันต์ หลุดพ้นทุกข์ ตัดกระแสของสังสารวัฏได้อย่างเด็ดขาด ก็เพราะการคบผู้ควรสักการะแล้วคบหาพระพุทธองค์เป็นฐานะเป็นสัตบุรุษและกัลยาณมิตรที่ดีนั่นเอง พระพุทธองค์จึงตรัสให้ระมัดระวัง ในการคบหาเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าเราคบคนที่ต่ำกว่าก็ลำบาก ถ้าเสมอกันก็ไม่เลื่อม แต่ถ้าให้ดีกว่าตนก็จะได้รับความเจริญก้าวหน้ามาก^{๑๓}

กรณีที่สอง^{๑๔} เช่น เรื่องพระราธเถระ ภิกษุบวชเมื่อตอนแก่ ในเรื่องนี้ พระสารีบุตร เป็นสัตบุรุษของพระราธเถระ เนื่องจาก ท่านระลึกถึงคุณความดีของพราหมณ์ผู้นี้ เพียงว่า เคยใส่บาตรให้พระสารีบุตรเถระทัฬหีเดียวเท่านั้น ฉะนั้น คนดี ก็จะรู้จักกตัญญูรู้คุณ จึงนำราธพราหมณ์มาบงชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งในเวลาต่อมาพระราธเถระ ก็ได้บรรลุธรรมใน

^{๑๑} อ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๐๗ - ๒๑๐/๓๒๗ - ๓๓๑

^{๑๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มัจฉกถาปิณีแปล เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐ - ๒๑.

^{๑๓} วิ.มหา.(ไทย) ๔/๒๐ - ๒๔/๒๗ - ๓๑

^{๑๔} พ.ธ.(ไทย) ๒๕/๗๖/๕๑.

พระพุทธศาสนา ก็เพราะได้กัลยาณมิตรหรือสัตบุรุษที่คอยให้ความช่วยเหลือด้านสังคมสงเคราะห์นั่นเอง (โดยการให้บวชเป็นพระและเป็นพระอุปัชฌาย์ของพระราชาคณะอีกด้วย)

กรณีที่สาม เรื่อง บัณฑิตสามเณร ความย่อเล่าว่า สามเณรรูปนี้ เป็นสัททวิหาริกของพระสารีบุตร แต่เป็นผู้มีลักษณะของคนดี คือ สัตบุรุษ ด้วยการให้ความช่วยเหลืองานต่อพระอุปัชฌาย์ของตนอย่างเต็มหน้าที่ อีกทั้งได้ช่วยเหลือกิจพระศาสนาด้วยการสงเคราะห์แก่ประชาชนที่ถวายปัจจัย ๔ ด้วยการแนะนำในทางที่เจริญ เช่น กล่าวว่า คนไข่น้ำย่อมไข่น้ำและบัณฑิตย่อมฝึกตนเอง เป็นต้น^{๑๗}

๒.๑.๔ หลักการปฏิบัติของสัตบุรุษ

สัตบุรุษมีวิธีการที่จะแสดงออกให้เห็นทั้งภายในและภายนอกที่ละข้อให้เห็นถึงลักษณะต่างๆ สรุปได้ดังนี้

๑) **ด้านคุณธรรมพื้นฐาน** การแสดงออกทางด้านกาย วาจา และความคิดไปในทางที่พึงประสงค์ของสังคม เพราะเป็นคนมีสติมีปัญญา จลตาดพิจารณาในเหตุผลก่อน จะแสดงกิริยาอะไรออกไป มักจะใช้โยนิโสมนสิการอย่างรอบคอบ เช่น การพูดก็มักจะพูดในสิ่งที่ไม่มีโทษ คือ พูดถูกต้องตามกาลสมัย พูดตามความเป็นจริง พูดอ่อนหวาน พูดมีสารประโยชน์ พูดด้วยความเมตตา กรุณา พูดเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น และพูดด้วยความยุติธรรม เป็นต้น

๒) **ด้านจริยธรรมที่มีต่อสังคม** สัตบุรุษ จะไม่ชักนำคนไปในทางผิดเสียหาย ไม่เป็นประโยชน์ ตัวอย่างเช่น ไม่ชักชวนให้ใครลุ่มหลงในอบายมุข เพราะเป็นทางนำมาซึ่งความเสื่อมเสียให้แก่ตน ทำแต่สิ่งที่เป็นธุระ คือ รู้จักทำงานในหน้าที่ของตนเองให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีไม่ก้าวก่ายหน้าที่หรือการงานของผู้อื่น เว้นแต่ จะได้รับการขอร้อง หรือขอความช่วยเหลือ และเมื่อได้รับมอบหมายงานใด ต้องทำให้ดีและต้องทำให้สำเร็จ ทำแต่สิ่งที่ถูกที่ควรไม่เป็นมิจนาคติภูมิ คือ เห็นผิด หรือไม่คิดที่จะทำอะไรผิด ๆ ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องเสมอ เมื่อทำผิดถูกกล่าวตักเตือนก็ไม่ถือโทษโกรธเคือง ยอมรับความคิดเห็นของคนอื่นให้เกิดกับผู้อื่นเสมอ ไม่ถือตัวว่าเก่ง หรือไม่อวดดีคือร้น และคิดเสมอว่า ผู้แนะนำหรือตักเตือน เสมือนเป็นผู้ช้บอภุมทรัพย์ และยินดีปรับปรุงแก้ไข ยอมรับระเบียบวินัย กฎข้อบังคับ แม้แต่ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมนั้น ๆ เพราะระเบียบวินัย ข้อบังคับเหล่านี้ เป็นเกณฑ์ของสังคม ทั้งทางโลกและทางธรรมที่จะต้องร่วมกันปฏิบัติเพื่อความเจริญของสังคมโดยรวม^{๑๘}

^{๑๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘๐/๕๓.

^{๑๘} บุญมี แท่นแก้ว, ความจริงของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๖-๕๗.

๓) **ด้านจริยธรรมขั้นศีลและกรรมบถ** สัตบุรุษมีพฤติกรรมในด้านบวกอื่น ๆ เช่น การพูดดี การกระทำดี และการประกอบอาชีพสุจริต สรุปรวมเป็นศีลสิกขา ศีลก็คือความเป็นปกติของมนุษย์ ซึ่งพระพุทธองค์ ถือว่าเป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์นั้น ประกอบด้วย ศีล ๕ ประการ คือ ไม่ประทุษร้ายต่อมนุษย์หรือสัตว์ ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน ไม่ประพฤติดีกในกาม ไม่กล่าววาจาข้อความอันเป็นเท็จ และไม่เสพสุราสิ่งเสพติด การฝึกตนเองให้มีความสุขจิตทั้งกายวาจา และอาชีพจักเป็นการปลูกฝังความรับผิดชอบ ของบุคคลต่อสังคม และเป็นการนำบุคคลอื่นมาสถิตไว้ในจิตสำนึกของบุคคล บุคคลที่มีศีลจึงไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น แต่กลับดำรงตนภายในกรอบของกฎหมาย และรักษาระเบียบวินัย รวมทั้งมีความรับผิดชอบต่อตนเองครอบครัว และสังคม^๙

๔) **ด้านการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่อมวลชน** สัตบุรุษ แม้จะดำเนินชีวิตของตนเพียงวันเดียว ก็บำเพ็ญประโยชน์แก่โลก แก่สังคม ด้วยความ پاکเพียร จิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหว ไม่เกียจคร้านทำงาน เป็นการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ นายกองสรเสรีบุญ เพราะทำคุณแก่คนอื่น ท่านจัดเป็นคนดี ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งปวง ตลอดจนคนดี ปุชนิยบุคคลทั้งหลาย เป็นต้น ด้วยเหตุว่า คนที่เป็นสัตบุรุษนั้น เป็นผู้ฝึกฝนอบรมจิตของตนโดยชอบ เจริญธรรม เป็นเครื่องตรัสรู้ ไม่ถ่อมมัน ยินดีในนิพพาน สละความถ่อมมัน เป็นผู้มื่ออาสาะหมดไปโดยสิ้นเชิง^{๑๐}

๒.๑.๕ ผลที่เกิดจากการกระทำของสัตบุรุษ

ผลที่เกิดจากการกระทำของสัตบุรุษนั้น ท่านแสดงไว้นัย โดยย่อ ก็คือ ทำให้เจริญมั่นคงทั้งต่อตนและสังคม ทำให้เป็นคนไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต ทำให้สร้างฐานะได้อย่างมั่นคงเหมาะสม และทำให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนอื่นได้ มีอธิบายดังนี้

๑) การคบหาสมาคมกับสัตบุรุษนั้นเป็นเหตุให้ชีวิตดำเนินไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ทั้งหน้าที่การงาน ตำแหน่ง ชื่อว่ารักษาดนเอง วงศ์ตระกูล ทรัพย์สินสมบัติความดีทุกประการ ก็เกิดจากการคบบัณฑิตเป็นเพื่อน หรือ เป็นกัลยาณมิตร เพราะเมื่อคบท่านผู้เป็นบัณฑิตแล้ว ผลดีก็คือ จะได้รับคำแนะนำที่ดี มีประโยชน์ เมื่อนำมาพิจารณาไตร่ตรองตามแล้ว ก็นำมาปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์ได้อย่างถูกต้อง ไม่ประมาททำที่พึ่งแก่ตนเอง เพื่อข้ามโอบะคือห้วงน้ำใหญ่ ขยันหมั่นเพียร ดำรงอินทรีย์ ๖ อยู่เนื่อง ๆ ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนดี ดังพระพุทธพจน์ที่ได้ตรัสไว้ว่า “คนมีปัญญาพึ่ง

^๙ ปุรชัย เปี่ยมสมบูรณ์, เป้าหมายชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพจิต, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖.

^{๑๐} พ.ร.บ.(ไทย) ๒๕/๘๕/๕๖.

ทำให้พื้งคูกเกาะที่น้ำท่วมไม่ถึง ด้วยความขยัน ด้วยความไม่ประมาท ด้วยการสำรวม และด้วยการฝึกฝน”^{๒๑}

๒) สัตบุรุษไม่ประมาทในทุกเวลาละชั่วทำดีสม่ำเสมอ คือ เป็นคนมีวิสัยทัศน์ในการมองที่แตกต่างไปจากอสัตบุรุษ คือ ไม่ประมาทในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ เพื่อปรับปรุงตนเองเสมอ ให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น ในคราวประสบภัยพิบัติ ไม่ว่าจะเป็นอัคคีภัย ไฟไหม้ บ้านเรือน อุทกภัยน้ำท่วมทำลายบ้านเรือน ถูกโจรกรรมสิ่งของ ก็ไม่เศร้าโศกเสีย แต่ตรงข้ามกับอสัตบุรุษกลับเสียใจเป็นอย่างยิ่ง^{๒๒}

๓) การคบหาสมาคมกับสัตบุรุษหรือคนดีนั้น สามารถจะช่วยให้บุคคลเป็นคนดีได้เช่นกัน เพราะเพื่อนประเภทนี้ มีศีลธรรมรู้จักบริหารทรัพย์สินให้เจริญรุ่งเรือง รู้จักใช้สอยทรัพย์ในทางที่เกิดประโยชน์ ขณะเดียวกันก็เก็บไว้อีกส่วนหนึ่งในคราวจำเป็นต้องใช้ บัณฑิตทำตนสร้างฐานะครอบครัวของตน เหมือนกับตัวผึ้งทำรังแต่น้อยไปหาใหญ่และดังปลวกทำรัง แม้คราวมีภัยมิตรก็ช่วยปกป้องไว้ได้^{๒๓}

๔) สัตบุรุษถูกยกย่องในฐานะบุคคลผู้กตัญญูกตเวทีชน กล่าวคือ สัตบุรุษได้รับการยกย่องในฐานะ กตัญญูกตเวทีชน ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นคนดี กตัญญูต่อประเทศชาติ ก็ชื่อว่าเป็นพลเมืองดี กตัญญูต่อสถานศึกษาชื่อว่าเป็นศิษย์ดี กตัญญูต่อบิดามารดาชื่อว่าเป็นบุตรธิดาดี สังคมทุกระดับต้องการคนดีประเภทนี้มาก เพราะทำให้คนรู้จักรับผิดชอบต่อกัน และรู้จักตอบแทนตามโอกาสอันควร^{๒๔}

ในกรณีนี้ มีพระพุทธพจน์รับรองไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตผู้เยียบแหลม เป็นสัตบุรุษปฏิบัติชอบ ในบุคคล ๔ จำพวกนี้ ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกจำกัดไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้ดีเตียนและประสพบุญเป็นอันมาก บุคคลผู้ปฏิบัติดีในมารดาบิดา พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของพระพุทธเจ้านั้นย่อมประสพสิ่งที่เป็นบุญเป็นอันมาก เพราะการปฏิบัติธรรม ในบิดามารดานั้น บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญเมื่อบุคคลนั้นละ โลกนี้ไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์”^{๒๕}

๕) ผลดีของการคบสัตบุรุษ คือ บุคคลพื้งนึ่งร่วมกับสัตบุรุษอย่างเดียว และพื้งกระทำ ความสนิทสนมกับสัตบุรุษ เพราะรู้จักพระสัทธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย เพราะจะทำให้ตนเอง

^{๒๑} พ.ร.บ.(ไทย) ๒๕/๒๕/๓๒.

^{๒๒} พ.ร.บ.(ไทย) ๒๕/๒๕/๓๓.

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑ – ๒๑๒.

^{๒๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลทีปนีแปล เล่ม ๑, หน้า ๗๐ – ๗๑.

^{๒๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓-๔/๔-๗.

ได้รับผลดี คือ ทำให้ได้รับแต่ความดีไม่มีความชั่วเลย ได้ปัญญา จะได้จากบุคคลอื่นก็หาไม่ได้ รู้ชัดพระสัทธรรมของสัตบุรุษทั้งหลายเจริญรุ่งเรืองในท่ามกลางญาติ ไปสู่สุคติ ตั้งมั่นอยู่ชั่วกาลนาน^{๒๖}

๖) ผลการคบสัตบุรุษย่อมทำให้มีศีลและได้รับอานิสงส์ฝ่ายดี กล่าวคือ เมื่อบุคคลคบคนดีเป็นกัลยาณมิตรแล้ว สิ่งที่ได้ คือ ความดี เพราะจะเป็นคนมีศีลเหมือนท่านเหล่านั้น และจะได้รับผลแห่งศีลนั้นด้วย คือ ทำให้เราเป็นคนมีโภคทรัพย์สมบัติ ไปสู่สมาคมใดก็กล้าหาญไม่หวั่นเกรง มีชื่อเสียงทางดี คือคนยกย่องสรรเสริญ ไม่หลงลืมสติเมื่อถึงคราวตาย และเมื่อตายไปแล้วจะไปสู่สุคติโลกสวรรค์^{๒๗}

๗) ผลการคบสัตบุรุษ ย่อมทำให้เชื่อว่าได้กัลยาณมิตรที่ดี กล่าวคือ สัตบุรุษหรือคนดีมีปัญญา เมื่อบุคคลใดเสวนาคบหา เมื่อเขาเองทำหน้าที่เผยแพร่วรรณธรรมหรือความรู้หรือความดีแก่ผู้อื่นชักจูงให้ผู้อื่นมีความรู้ความเห็นถูกต้อง หรือให้มีศรัทธาที่จะถือตามอย่างตนอย่างใดอย่างหนึ่ง จะโดยการสั่งสอน หรือการแนะนำหรือกระจายความรู้ความเข้าใจนั้น ออกไปทางหนึ่งทางใด ก็ตามด้วยความปรารถนาดี ด้วยความเมตตากรุณา ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ และการประพฤติปฏิบัติชอบ เรามักจะเรียกว่า กัลยาณมิตร^{๒๘}

๘) ผลการคบสัตบุรุษ ย่อมทำให้รู้วิธีการและแนวทางสำหรับแก้ปัญหาคำถามดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม กล่าวคือ ทำให้เป็นคนมีปัญญาศึกคืดแล้วและเป็นที่ปรารถนาในที่ทั้งปวง เพราะเมื่อคบหาแล้ว สามารถจะช่วยแก้ไขปัญหามากมาย ให้สำเร็จ เรียบร้อย และถูกต้องด้วย แม้พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสชมเชยว่าในเวลาคับขันจวนตัว คนเราต้องการให้คนกล้าหาญมาช่วย ในเวลาปรักภางานสำคัญไม่ต้องการคนพูดเลื่อนลอย เพื่อเชื่อ ในเวลาที่มีข้าวปลาอาหารสมบูรณ์ต้องการคนที่ตนเองรัก เป็นห่วง และในเวลาเกิดปัญหาที่ต้องการให้สัตบุรุษหรือบัณฑิต เข้ามาแก้ไขปัญหานั้น^{๒๙}

๒.๑ ดังนั้น จึงสรุปพฤติกรรมสัตบุรุษได้ว่าเป็นผู้ดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ นายกองธรรมเสริญ เป็นคนชอบช่วยเหลือแก่คนอื่นเสมอ และเป็นคนแบบอย่างที่ดีให้แก่สังคม ทั้งในด้านการดำรงชีวิตและการบริหารคน เป็นบุคคลผู้ปฏิบัติดีในมารดาบิดา เป็นที่เคารพแก่บุคคลทั่วไป สัตบุรุษประกอบด้วย ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ วิริยะ สติ ปัญญา เป็นหลักเบื้องต้นของการปฏิบัติของสัตบุรุษ

^{๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑ – ๒๑๒.

^{๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๕.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๓๑.

^{๒๙} จุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๕/๓๓๐.

๒.๒ พฤติกรรมของอัสตบุรุษ

พฤติกรรมอันไม่เหมาะสมต่างๆ ทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจที่เป็นไปด้วยอกุศลกรรมบถ มี การฆ่าสัตว์ การพูดไร้สาระ และการคิดโลภอยากได้ของคนอื่น เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นพฤติกรรมของอัสตบุรุษทั้งสิ้น ซึ่งเป็นไปเพื่อไม่ใช้ประโยชน์ตนและคนอื่น จึงควรทราบความหมายและลักษณะของอัสตบุรุษ ซึ่งมีพฤติกรรมตรงข้ามกับสัทบุรุษในทุกๆ ด้าน ทั้งในทางการกระทำ คำพูดและความคิดเห็น ต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายและลักษณะของอัสตบุรุษ

อัสตบุรุษ ก็คือ คนไม่ดีหรือคนพาล หมายถึง คนชั่วร้าย ผู้ก่อการร้าย อาชญากร ฆาตกร โจร ผู้มีอิทธิพล กล่าวโดยสรุป ก็คือ คนที่สร้างแต่ความเดือดร้อนให้แก่สุจริตชนส่วนใหญ่ เพราะศัพท์ว่า พาล แปลว่า อ่อน คือ อ่อนไหวไปตามกระแสของความอยาก ความต้องการ ไม่สิ้นสุด ไม่รู้จักฝึกฝนตนเอง ไม่ยับยั้งจิตใจ ไม่เจริญเมตตาภาวนา แม้มีสมารถใช้ในทางผิด เช่น เป็นหมอเสน่ห์ หมอเวทย์มนต์ เป็นนักไสยศาสตร์ ไม่ใช่ นักพุทธศาสตร์ คือ ใช้วิชา โมหะ ของตนหลอกลวงคนอื่น แต่ไม่นำหลักพุทธธรรมไปสอน เพราะตนมีปัญหาทรมาน ไม่อาจเข้าใจในสัทธรรมทั้ง ๓ คือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิเวธสัทธรรมได้เลย ท่านถือว่าเป็นพาลโดยแท้ เนื่องจากเป็นคนโง่ ไม่มีปัญญา ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า ไม่รู้จักพระสัทธรรม มีโพธิปักขิยธรรม อริยสัจ ๔ เป็นต้น จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดในสงสารวัฏอยู่เป็นปกติ^{๓๐}

แม้ในเสวิสูตร อังคุตตรนิกาย จดกกนิบาต ไว้แสดงลักษณะของอัสตบุรุษไว้ ๔ ลักษณะ ดังต่อไปนี้

๑) ผู้เป็นอัสตบุรุษหรือคนไม่ดี ถ้าเรื่องใดเป็นของเสียหายของผู้อื่น แม้ไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้น ถ้าถูกถามก็เล่าเรื่องนั้นอันเป็นของเสียหายของผู้อื่นอย่างพิสดารเต็มที่ ไม่มีการปิดบังไว้

๒) ผู้เป็นอัสตบุรุษหรือคนไม่ดี ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของผู้อื่น แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้นหรือถูกถามจนไม่มีทางหลีกเลี่ยง ก็จะเล่าเกียรติคุณของผู้อื่นอย่างอ้อมอ้อม ไม่เต็มปาก อ้อมค้อม

๓) ผู้เป็นอัสตบุรุษหรือคนไม่ดี ถ้าเรื่องใดเป็นเรื่องเสียของตนเอง แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้น ถ้าถูกถามหรือหาทางหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็จะเล่าข้อเสียหายของตนอย่างอ้อมอ้อม ไม่เต็มปาก อ้อมค้อม

^{๓๐} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๕

๑) โขณนัยแห่งปาปัมมสูตร ใน ๓ สูตร คือ ปฐมปาปัมมสูตร ทุติยปาปัมมสูตร และตติยปาปัมมสูตร คือ คนพาลพวกแรก มีปกติล่วงละเมิดกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ และคนชั่วยิ่งกว่าคนชั่ว คือ คนที่ละเมิดกุศลกรรมบถอยู่แล้ว และยังชักชวนให้คนอื่นละเมิดเหมือนตน คนพาลพวกที่สอง คือ เป็นคนชั่วเพราะตั้งอยู่ในมิจจิตตธรรม ๑๐ ประการ และยังชักชวนให้คนอื่นทำตามเหมือนตน^{๓๕} แม้ประเภทของอสังคบุรุษหรือคนไม่ดี ก็ได้กล่าวไว้ในสูตรต่างๆ เหมือนในประเภทของสังคบุรุษ เช่น อภิรัฐคิกสูตร ทลัมคคสูตร เป็นต้น เพียงแต่กล่าวอีกในคนละแง่เท่านั้น

อสังคบุรุษจัดเป็นคนพาลเป็นผู้ที่ไม่ควรคบหาสมาคม คือ การจะคบหาใครเป็นเพื่อนหรือที่ปรึกษาในเรื่องใดก็ตาม ควรเว้นหรือหลีกเลี่ยงผู้เป็นคนพาลเสีย ซึ่งเป็นคนมักปอกลอก มักดีแต่พูด มักเป็นคนหัวประจบ และชักชวนให้ทำเรื่องฉิบหาย ฉะนั้น คนพาลจัดเป็นมิตรปฏิรูปหรือมิตรเทียม เป็นศัตรูคอยจ้องเอาผลประโยชน์ฝ่ายเดียว ถ้าใครคบหาสมาคมก็จะได้รับโทษทุกข์ภัยตามมา เพราะเพื่อนประเภทนี้ ทำให้เดือดร้อนทั้งแก่ตนและคนอื่น มี ๔ ประเภท ดังนี้

๑) คนปอกลอก คือ คนที่เอาแต่ของเพื่อนไปด้านเดียว ได้แก่ คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว ขอมเสียหน่อย โดยหวังจะเอาให้มาก เมื่อมีภัยถึงตนจึงช่วยทำกิจให้เพื่อน และคบเพื่อนเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์เท่านั้น

๒) คนดีแต่พูด คือ คนที่มีลักษณะ ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย ดีแต่อ้างของยังไม่มาถึงมาปราศรัย สงเคราะห์ด้วยสิ่งของหาประโยชน์ไม่ได้ และเมื่อเพื่อนมีกิจธุระจำเป็นเกิดขึ้นก็อ้างเหตุขัดข้องไม่อยากจะช่วยเหลือสงเคราะห์สิ่งใดๆ เลย

๓) คนหัวประจบ คือ คนที่มีลักษณะ ที่จะทำชั่วก็คล้อยตาม จะทำดีก็ทำตาม ต่อหน้าว่าสรรเสริญ และลับหลังดั่งนินทาเรา

๔) คนชวนฉิบหาย คือ คอยเป็นเพื่อนคืบหน้ามา หรือชวนให้เราคิดยาเสพติด คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น และคอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน^{๓๖}

๒.๒.๓ ตัวอย่างของอสังคบุรุษในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

มังคลัตถที่ปนี แสดงถึงลักษณะของคนอสังคบุรุษไว้ว่า หมายถึง คนผู้ประกอบอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม จัดเป็นกายทุจริต การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบคาย พูดหาประโยชน์ไม่ได้ ไร้สาระแก่นสาร จัดเป็นวจีทุจริต และเป็นผู้มีโลกจิตคิดอยากได้ของคนอื่น คิดประทุษร้ายคนอื่น เห็นผิดจากคลองธรรม คือเห็นอย่างมิจฉาทิฐิตัวอย่างเช่น ครุฑทั้ง ๖ มี ปุณณกัศสปะ มัคกลีโคสาล นิกรณนาฏบุตร สัตยชัยเวลัฏฐบุตร ปกุกุทธกัจ

^{๓๕} อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๐๗ - ๒๑๐/๓๒๗ - ๓๓๑.

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๔ - ๒๕๕/๒๐๗ - ๒๐๘.

จายนะ อชิตเกสกัมพล และบาปบุคคลเหล่านี้ นอกจากครูทั้ง ๖ มีพระเทวทัตต์ และโกกาลิก ภิษุเป็นต้น พึงเข้าใจว่า เป็นคนอสังตบุรุษ^{๔๐}

กรณีที่สอง เช่น เรื่อง พระเทวทัตต์^{๔๑} ซึ่งเป็นพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล และเป็นพระญาติโดยมีชีวิตร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า ท่านเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุปปพุทธะผู้ครองกรุงเทวทหะแห่งแคว้นโกลิยะ ซึ่งมีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้องกับพระพุทธองค์ พระเทวทัตต์นั้น เป็นที่รู้จักกันดีจากเรื่องราวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ว่าเป็นผู้ที่มีความอิจฉาพระพุทธรเจ้าแต่ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ และคอยจ้องล้างจ้องผลาญกับพระพุทธองค์มาแต่อดีตชาติ และในปัจจุบันชาติพระเทวทัตต์ยังได้เป็นพระสงฆ์ที่ก่ออันตรายกรรม คือ พยายามลอบปลงพระชนม์พระพุทธรเจ้าและก่อการสังฆเภท ทำให้คณะสงฆ์แตกแยกกัน จากการศึกษาเรื่องพระเทวทัตต์นี้ สรุปความได้ว่า ท่านเป็นบุคคลที่เรียกว่าอสังตบุรุษ เพราะเป็นผู้ประพฤตินิสัยที่ไม่เหมาะสมแก่ความเป็นสมณะหลายประการ เช่น การตั้งตนเทียบฐานะของพระพุทธรเจ้าในการบริหารคณะสงฆ์แทนพระพุทธรเจ้า การทำสังฆเภท การสอนผิดๆ ไม่ใช่วิสัยของสังตบุรุษหรือคนดี เช่น การอยู่ป่าตลอดชีวิต การไม่ฉันเนื้อสัตว์ตลอดชีวิต เป็นต้น เพราะจะทำให้ชาวบ้านผู้ทำบุญลำบากยิ่งขึ้น ฉะนั้น บุคคลผู้เช่นนี้ จึงไม่ควรนำมาเป็นแบบอย่างที่ดีในการคบหาเพราะเป็นบาปมิตร ไม่ใช่กัลยาณมิตรที่ปรารถนาดี

กรณีที่สาม^{๔๒} เช่น เรื่อง จุนทสุกริวัตตุ ความย่อเล่าว่า นายจุนทะนี้เป็นผู้มีอาชีพรับจ้างฆ่าสุกรเป็นปกติ เมื่อประกอบอาชีพที่เบียดเบียนสัตว์อื่นอยู่อย่างนี้เป็นเวลาหลายปีเข้า จึงทำให้ผลบาปที่ตนกระทำ ส่งผลให้ในวันหนึ่ง รับประทานอาหารไม่ได้ การขับถ่ายผิดปกติ จึงร้องครวญครางโหนหวนน่ากลัวมากต่อผู้พบเห็นหรือได้ยินเสียงร้องของเขาซึ่งเหมือนกับเสียงสุกรที่เขาฆ่าในแต่ละวัน และในที่สุดเขาก็สิ้นชีวิตอย่างอนาถเหมือนสุกรที่ตนฆ่า เพราะกรรมชั่วในผลในปัจจุบันชาตินี้ เมื่อตายไปแล้วก็ต้องไปสู่รอกอย่างแน่นอน ลักษณะที่เขากระทำนี้ เรียกว่าลักษณะของอสังตบุรุษ คือ การกระทำที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนสัตว์อื่น (สุกร) ให้ต้องตายไปหรือทรมานจากการฆ่ามันเอง เขาจึงต้องรับกรรมไปตามที่กระทำเอาไว้

กรณีที่ดี^{๔๓} เช่นเรื่อง อหิแปตวัตตุ ความย่อเล่าว่า มีเปรตตนหนึ่งมีรูปร่างเหมือนงูใหญ่ เมื่อพระมหาโมคคัลลานะไปพบเข้า จึงเข้าถามถึงบุญกรรมของเปรตตนนี้ และทราบว่ามีเหตุที่ต้อง

^{๔๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, *มังคลัตถปิณี แปลเล่ม ๑*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐ - ๒๑.

^{๔๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ๕๑ เล่ม*, ขุททกนิกาย ธรรมบท, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๖.

^{๔๒} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๕/๒๘.

^{๔๓} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๐/๔๕.

เป็นเปรตดูส่วยผลกรรมอันชั่วอยู่อย่างนี้ เป็นเพราะว่า ขณะเป็นมนุษย์มีทรัพย์มาก แต่ไม่เคยให้ทาน หรือบริจาคเป็นประโยชน์ต่อคนอื่นเลย เมื่อตายไป ก็เกิดความลุ่มหลงในทรัพย์ที่ฝังไว้ เกรงว่าคนอื่นจะมาแย่งเอาไป จึงได้มาฝังอยู่ที่ชุมทรัพย์ดังกล่าวนี้ ลักษณะที่เขาแสดงออกด้วยการไม่เคยให้ทานหรือบริจาคทรัพย์ใดๆ นี้ เป็นลักษณะของอสังตบุรุษ เพราะขาดเมตตาจิตในการช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อนมนุษย์ จึงทำให้เขาต้องมารับผลกรรมด้วยการเกิดเป็นเปรตดู หาความสุขไม่ได้เลย

พฤติกรรมของอสังตบุรุษ แม้มีชีวิตตั้งร้อยปีก็หาคุณค่าไม่ได้ คือ ความประพฤติดของบุคคลนั้น สามารถจะบอกได้ว่า ผู้ที่ดำเนินชีวิตอย่างไม่ถูกต้อง ขัดต่อหลักศีลธรรม จารีตประเพณี อันดีงาม ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อคนอื่น ท่านเรียกชีวิตเช่นนั้นว่า เป็นผู้ไม่ประเสริฐ แม้จะมีชีวิตอยู่ยืนนานนับร้อยปีก็หาคุณค่าไม่ได้เพราะขาดศีล ขาดธรรมะครองใจของตนเอง จิตใจไม่มั่นคง เกียจคร้าน ไม่มีความพากเพียรบากบั่นต่อการทำงาน คนประเภทนี้ ท่านจัดเป็นคนพาล ตัวอย่างเช่น พวกโจร พวกผู้ก่อการร้าย ฆาตกร อาชญากร อสังตบุรุษจัดว่าเป็นคนที่มักไม่เห็นโทษโดยความเป็นโทษ และ เมื่อผู้อื่นขอโทษก็ไม่ยอมรับตามธรรมเนียมบุคคลประเภทนี้ถือว่าเป็นบุคคลที่อันตราย หรือ เป็นภัยต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง พฤติกรรมของอสังตบุรุษ ยังเป็นอุปมงคลต่อคนอื่น คือ ชอบแสดงอำนาจข่มขู่ มักจะเรียกว่าผู้มีอิทธิพล ชอบเลี้ยชีวิตในทางไม่ชอบเรามากจะเรียกว่า ทำธุรกิจมืด ชอบเที่ยวในยามราตรีมีการเสพของมีนเมา . ชอบเป็นนักเลง นักการพนัน คบคนชั่ว ชอบทะเลาะวิวาท สร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคม เช่น ในกรณีนักเรียนยกพวกตีกันมีชาวบ้านที่ไม่รู้เรื่องด้วยถูกลูกหลงบาดเจ็บและตายไปหลายคนเป็นเหตุการณ์ที่ไม่ควรเอาเป็นเยี่ยงอย่างเป็นอย่างยิ่ง ชอบเป็นนักเลงหญิงมีพฤติกรรมพูดหว่านล้อมหลอกลวงผู้หญิงไปทำอนาจารหรือข่มขืน เรียกค่าไถ่ และ ประการสุดท้ายชอบแนะนำในสิ่งที่ไม่ควรแนะนำเช่น แนะนำอบายมุข คือ แนะนำให้ดื่มน้ำเมา เที่ยวกลางคืน เที่ยวดูการเล่น เล่นการพนันเป็นต้น คนพาลชอบทำในสิ่งที่ไม่เป็นฐานะ ไม่ทำในสิ่งที่ถูกต้องหรือสิ่งที่ควรทำแต่ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำไม่ใช่ฐานะไม่ใช่หน้าที่ คนพาล มีความเห็นผิด เช่น มีมิจฉาทิฎฐิแนะนำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ไม่ดีไม่งาม ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง เช่น แนะนำว่าบุญกุศลไม่มีอยู่จริง ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ทำดีไม่ได้ดี พ่อแม่ไม่มีบุญคุณจริง จนทำตามจิตใจที่อยากอยากฝันอำนาจตำแหน่งเป็นคำสอนของคนพาลโดยแท้ คนพาลเมื่อถูกแนะนำหรือชี้บอกทางให้ทางที่ดียามก็เกิดความไม่พอใจ เกิดความโกรธไม่ยอมรับไม่เห็นด้วยถกเถียงโต้แย้งด้วยความเห็นผิด คนพาลไม่รู้จักอุบายสำหรับแนะนำไม่รู้จักระเบียบวินัย ที่สร้างสังคมให้เป็นระเบียบ สะอาด เช่น ทิ้งขยะที่สาธารณะ^{๔๔}

^{๔๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘), **คลังธรรมเล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๑-๒๖๒.

๒.๒.๔ ผลที่เกิดจากการกระทำของอสังตบุรุษ

ผลการคบหาสมาคมกับอสังตบุรุษนั้น ย่อมเป็นไปในทางแห่งความเสื่อม ความไม่เจริญก้าวหน้าทั้งต่อตนเอง และหน้าทั้งหน้าที่การงาน ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ เพราะเมื่อคบหาแล้วย่อมทำให้ผู้คบนั้นประสบกับภัยหรือ โทษนานาประการ เช่น โทษในปัจจุบัน มีถูกจับ ถูกยึดทรัพย์ ถูกฟ้องล้มละลาย บางครั้งถูกจองจำตลอดชีวิต หรือ ถูกประหารชีวิต เป็นต้น แม้ผลการคบนั้น ยังส่งผลชั่วไปถึงภพหน้า คือ ปรโลก ได้แก่ตายแล้วจะต้องไปสู่ทุกคติมีนรก เปต สัตว์ดิรัจฉาน อสุรกาย จึงไม่ควรคบหาคนอสังตบุรุษ ดังนี้

๑) ทำให้เสียประโยชน์ตนและคนอื่น ได้แก่ เป็นบุคคลที่ไม่ควรคบหาสมาคม ผู้ที่ไม่รู้บุญคุณคนอื่นทำไว้ และไม่ตอบแทนคุณบุคคลเช่นนั้นถือว่าไม่ควรคบอย่างยิ่ง เพราะการคบคนเช่นนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ อาจจะเป็นโทษต่อบุคคลผู้คบหาด้วยซ้ำไป เป็นคนเลวทราม ท่านกล่าวว่า บุคคลที่อาศัยร่มเงาของตนไม่ได้ ไม่ควรหักรานกิ่งของตนไม้นั้น ผู้ที่กระทำเชื่อว่าเป็นคนเลวทราม เพราะการกระทำความกตัญญูต่อกันเป็นคุณธรรม พื้นฐานของคนดี เมื่อคุณธรรมพื้นฐานไม่มี ก็เชื่อว่าเป็นคนไม่ดี เป็นคนมองโลกในแง่ร้ายและไม่รู้จักพอ ไม่มีใครช่วยเหลือ เป็นคนไร้ประโยชน์ มีแต่ความเสื่อมไม่มีความเจริญ และย่อมประสบทุกข์^{๔๕}

๒) บุคคลไม่ควรสมาคมกับอสังตบุรุษ และไม่พึงทำความสนิทสนมคุ้นเคยกับอสังตบุรุษ เนื่องจากจะทำให้ผู้คบหานั้น ประสบความเดือดร้อน ความเสื่อม ภัยพิบัติคือ ทำให้ตนมีแต่ความชั่ว ไม่มีความดีเลย มีปัญญาทราม หรือ มีปัญญาที่เป็นโทษภัย เสรีาโศกเสียใจ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างญาติน้อยลง หรือไม่ดีขึ้นเลย ไปสู่ทุกคติและไม่ตั้งอยู่ชั่วกาลนาน^{๔๖}

๓) ไม่ควรคบอสังตบุรุษผู้เป็นพาลชน เพราะจะนำทุกข์มาให้ คือ ไม่คบหา ไม่ร่วมกิน ไม่ร่วมนอน ไม่รับ ไม่ร่วมงาน ไม่ให้ เหตุที่ห้ามคบอสังตบุรุษ ก็เพราะทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงตนเอง เสื่อมทรัพย์ เช่น อาจถูกครหานินทาใส่ร้ายหรืออาจพลัดพลั้งจนกลายเป็นนักเลงอันธพาล^{๔๗}

สรุปข้อ ๒.๒ จากที่ได้ศึกษาค้นคว้าในหัวข้อพฤติกรรมของอสังตบุรุษในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เป็นคนอวิชา ชอบหลอกลวงคนอื่น เป็นคนไม่น่าเชื่อถือ ไม่มีจิตใจเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ คิดแต่อยากได้ คิดแต่อยากจะทำคนอื่น เป็นผู้ลัทธิทรัพย์ ผู้ประพฤติดินในกาม เป็นนักพูดเท็จ เป็นนักพูดส่อเสียด เป็นนักพูดคำหยาบ เป็นนักพูดเพื่อเจ้า เป็นนักอยากได้อะไรกินของเขา เป็นผู้มึนจิตพยาบาท

^{๔๕} สนธยา พลศรี, หลักสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒๐-๒๒๑.

^{๔๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลคำที่ปิ่นแปล เล่ม ๑, หน้า ๗๐-๗๑.

^{๔๗} ปิ่น มุกกันต์, มงคลชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓๑.

๒.๓ หลักการคบสัตบุรุษและอสัตบุรุษในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

การที่บุคคลในสังคมจะเป็นคนดีหรือคนไม่ดีนั้น ย่อมมีปัจจัยหรือบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นตัวกำหนดให้มีวิสัยทัศน์ ความคิดเห็น พฤติกรรมต่างๆ อันส่อไปในทิศทางที่แตกต่างกัน กล่าวคือ หากคบคนดีเป็นมิตร ก็จะกลายเป็นคนดีด้วย แต่หากคบหรือสมาคมกับคนไม่ดี ย่อมจะกลายเป็นคนเลวไปด้วย ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า

บุคคลพึงเห็นบุคคลใดผู้มักชู้โทษ เหมือนบุคคลผู้บอกขุมทรัพย์ มักกล่าว ช่มชี่ มีปัญญา พึงคบบุคคลผู้เป็นบัณฑิตเช่นนั้น เพราะว่าเมื่อคบบัณฑิตเช่นนั้น มี แต่คุณที่ประเสริฐโทษที่ลามก ย่อมไม่มี บุคคลพึงกล่าวสอน พึงพราสอนและพึงห้ามจากกรรมของอสัตบุรุษ ก็บุคคลนั้น ย่อมเป็นที่รักของสัตบุรุษทั้งหลาย แต่ไม่เป็นที่รักของพวกอสัตบุรุษบุคคลไม่ควรคบมิตรเลวทราม ไม่ควรคบบุรุษอาชรรย์ควรคบมิตรดี ควรคบบุรุษสูงสุด บุคคลผู้เฝ้าในธรรมมีใจผ่องใสแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข บัณฑิตย่อมยินดีในธรรมที่พระอริยเจ้าประกาศแล้วทุกเมื่อ^{๔๔} ด้วยเหตุนี้จากพระพุทธพจน์ข้างบนนี้ บุคคลผู้เป็นพุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติต่อมิตรและบุคคลที่ควรคบหาเป็นมิตร ตลอดจนบุคคลผู้ไม่ควรคบหาเป็นมิตรในกรณีต่างๆ ดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ หลักการคบหา ๒

มนุษย์เรา มีความจำเป็นที่จะต้องติดต่อสื่อสารกันอยู่เสมอ หรือที่เรียกว่า การไปมาหาสู่ การพบปะสังสรรค์ การคบหาสมาคม ซึ่งในการคบหานี้ บุคคล ย่อมมีนัยสำคัญในการคบหากัน ใน ๒ ลักษณะ คือ การติดต่อคบหาเพื่อแลกเปลี่ยนวัตถุสิ่งของ เช่น ทำการค้าขายต่อกัน และการพบปะแลกเปลี่ยนแนวคิด วิธีการทำงานร่วมกัน ฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนาได้วางหลักในการคบหาสมาคมกับคนอื่นไว้ ๒ ประการ ดังนี้

๑) อามิสสัมภোগะ การคบหากันในทางอามิส

๒) ธัมมสัมภোগะ การคบหากันในทางธรรม^{๔๕}

มานพ นักการเรือน ได้อธิบายถึงหลักทั้ง ๒ ประการที่กล่าวมานี้ ไว้ว่าการแบ่งปันในเศรษฐศาสตร์ตะวันตกการแบ่งปันตามความหมายทางเศรษฐศาสตร์มีได้ ๓ ประการ มีดังนี้

(๑) การแบ่งปันสิ่งทีผลิดขึ้น (Physical Distribution) ได้แก่ การแบ่งปันสินค้าที่ผลิดขึ้นได้ไปยังผู้บริโภค ถิ่นไหนควรส่งไปเท่าไรจึงเป็นเรื่องของผู้ศึกษาทางเรื่องตลาด

^{๔๔} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๒๑-๒๓.

^{๔๕} วิ.มหา.(บาลี) ๒/๖๓๐/๔๓๕.

(๒) การแบ่งปันให้แก่แต่ละบุคคล (Personal Distribution) ได้แก่การแบ่งปันรายได้ให้แก่บุคคลอาชีพต่าง ๆ ว่าควรจะได้รับเท่าใด ในระบบเศรษฐกิจ แต่ละบุคคลเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคสินค้า เขาผลิตโดยใช้แรงงานและความคิดจึงได้รับการแบ่งปันรายได้มา รายได้ของเขาจะนำไปซื้อของกินของใช้ตามความจำเป็น มีเงินเหลือจึงจะออม จะอยู่เฉย ๆ โดยไม่ทำงานคงต้องอดตาย เว้นแต่บางคนพ่อแม่ร่ำรวยมีมรดกตกทอดมาก จึงเป็นหลักทั่วไปว่าการแบ่งปันรายได้ให้แก่แต่ละบุคคลจะให้เกิดสวัสดิการ ต้องให้แต่ละคนมีงานทำมีรายได้จากการทำงานที่ทำตามความสามารถ ให้เพียงพอแก่การจับจ่ายใช้สอยตามควรแก่อัตภาพ นั้นเป็นอุดมคติในความเป็นจริง การแบ่งปันรายได้จะไม่เป็น สืบเนื่องจากเหตุผลต่อไปนี้

๑. การแบ่งปันรายได้ไม่ได้เริ่มที่จุดเดียวกัน จากไม่มีอะไรเลย ไม่ได้รับการแบ่งปันเลย จนมีรายได้เพียงพอเลี้ยงตนเองตามอัตภาพ บางคนพ่อแม่ร่ำรวยอยู่แล้วตนก็ไม่ต้องออกแรงมาก ผู้ที่เริ่มจากจุดไม่มีอะไรเลยจึงเสียเปรียบ

๒. การแบ่งปันรายได้ให้แก่แต่ละบุคคลในรูปต่าง ๆ ยังได้แตกต่างกันแต่ละบุคคล, กลุ่มอาชีพ, ชั้นของสังคม, อายุ, ที่อยู่ในจังหวัด, ชนบท ฯลฯ มีคนจนที่สุดจนถึงรวยที่สุด หากแตกต่างกันมากเกินไปจะไม่มีสวัสดิการ

๓. การแบ่งปันรายได้คิดตามผลของงาน ผู้ใดสามารถผลิตได้มาก ขยันทำงาน จะมีรายได้มาก หากเป็นไปตามหลักนี้จริง ทุกคนจะตั้งหน้าตั้งตาทำงาน แต่ในความเป็นจริงในสังคมมีการใช้เล่ห์เหลี่ยมเพื่อเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ บางครั้งก็เป็นการทุจริตฉกฉวยหมาย บางอย่างยังไม่ผิดกฎหมาย แต่เป็นภัยแก่สังคม คนขยันผลิตได้มากขายไม่ออกหรือขายขาดทุน เพราะสมาคมพ่อค้าในเมืองกำหนดราคา หรือต่างประเทศไม่รับซื้อถ้าซื้อก็ให้ราคาต่ำ เช่น สินค้าเกษตรกรรม

๔. อำนาจกลุ่มอิทธิพล, เงินและการผูกขาด ทำให้การแบ่งปันรายได้ตกอยู่กับกลุ่มนั้น เช่นผู้จัดการมีอำนาจบังคับบัญชาทำให้มีเงินเดือนสูง สหภาพแรงงานเป็นกลุ่มอิทธิพลที่คอยเรียกร้องขึ้นค่าจ้าง คนงานจึงมีรายได้สูง สมาคมพ่อค้าเข้ากำหนดราคาซื้อทำให้ชาวนาเสียเปรียบผู้ซื้อ มักจะมีอำนาจเพราะเงินมีอิทธิพลเหนือผู้ขาย ผู้ผูกขาดแบบ ๕ สิ่งใดหรือผู้ถือหุ้นใหญ่ในธุรกิจเป็นการผูกขาด เป็นผู้ได้รับแบ่งสรรรายได้มากเรื่องเหล่านี้ทำให้การแบ่งปันรายได้ให้แก่แต่ละบุคคลเป็นไปโดยถูกต้องได้ยาก นอกจากความเป็นจริง เพราะลักษณะตามของมนุษย์ชอบเอาเปรียบ ทำอะไรเอาง่ายเข้าว่า ประเทศใหญ่มีอำนาจมักจะเอาเปรียบประเทศเล็กที่ยังด้อยพัฒนา รัฐบาลจึงควรต้องแก้ปัญหาด้านสังคม ศีลธรรมจรรยาของประชากร และการบริหารที่ไม่มีทุจริต การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจน่าจะได้นำมองในแง่ส่วนย่อยให้มากขึ้น

(๓) การแบ่งปันให้แก่เจ้าของปัจจัยการผลิต (Functional Distribution) ได้แก่การแบ่งปันรายได้ตามผู้ที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดการผลิต เป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็น

พิเศษเจ้าของแรงงานได้รับค่าตอบแทนเป็นค่าจ้าง เจ้าของเงินทุนได้รับดอกเบี้ย เจ้าของที่ดินอาคารสถานประกอบการได้รับค่าเช่า ส่วนที่เหลือเป็นกำไรตกแก่ผู้ประกอบการ ดังนั้น การแบ่งปันตามความหมายทางเศรษฐศาสตร์จึงประกอบด้วย การแบ่งปันสิ่งที่ผลิตขึ้น การแบ่งปันให้เจ้าของปัจจัยการผลิตและการแบ่งปันให้แต่ละบุคคล นั้นเป็นอุดมคติในความเป็นจริง การแบ่งปันรายได้จะไม่เป็นดังนั้นเพราะการแบ่งปันรายได้ไม่ได้เริ่มที่จุดเดียวกัน การแบ่งปันรายได้ให้แต่ละบุคคลในรูปต่าง ๆ การแบ่งปันรายได้คิดตามผลของงาน อำนาจกลุ่มอิทธิพล, เงินและการผูกขาด^{๕๐}

การแบ่งปันและการจัดสวัสดิการจากรัฐเชิงพุทธเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ได้เห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันเพราะการร่วมกันเป็นสังคมหมู่มาจะต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้แก่กันและกันต้องมีการแบ่งปันกันทั้งระดับพื้นฐาน คือ ชาวบ้าน ประชาชนจนถึงระดับรัฐต้องมีการจัดสรรสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน คือ การแบ่งปัน เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธได้ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันในระบบชีวิตของชุมชนสังคมที่ประกอบด้วยสมาชิกในฐานะเพื่อนร่วมทุกข์จึงต้องมีความเกี่ยวข้องทั้งในฐานะผู้ให้และผู้รับ ฉะนั้น การแสดงออกต่อกันทั้งในทางกายและทางวาจา จึงเป็นไปตามหลักของสังคหวัตถุธรรม ๔ ประการ ดังนี้

๑) ทาน คือการให้ จะต้องรู้จักแบ่งปันทรัพย์สินสมบัติสิ่งของ ๆ ตนแก่คนอื่น เช่น การให้ที่พ่อแม่ให้แก่ลูก ครูให้แก่ศิษย์ มิตรให้แก่มิตร เป็นต้น ผลที่ได้ตามมาก็คือการยึดเหนี่ยวให้คนเหล่านี้อยู่ร่วมกันด้วยความผูกพันทางใจ เป็นการกระชับความสัมพันธ์ของหมู่คณะ

๒) ปิยวาจา คือ การพูดจาอ่อนหวานน่าฟัง การรู้จักพูดเป็นการยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้ฟังเป็นการให้กำลังใจ ไม่ทำลายใจให้เสียใจ พูดคำไพเราะเสนาน่าฟังแก่ผู้ที่ได้ฟัง

๓) อัตถจริยา คือความประพฤติตนเป็นประโยชน์ การชวนช่วยช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันเป็นการแบ่งเบาภาระอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น มารดา บิดา ชวนช่วยทำธุรกิจส่งเสริมให้บุตรธิดาได้รับการศึกษาตามสมควรแก่ฐานะ พร้อมบุตรธิดาก็ได้เพิกเฉยต่อฐานะของบิดามารดา คือต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น

๔) สมานัตตา คือความเป็นผู้วางตนสม่ำเสมอในธรรมนั้น ๆ ในบุคคลนั้น ๆ ตามสมควร การวางตนให้เหมาะสมตามกาลเทศะระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง บิดามารดากับบุตรธิดา ครูกับศิษย์ และเจ้านายกับลูกจ้าง วางตัวให้สมกับฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง^{๕๑}

^{๕๐} มานพ นักการเขียน, “พระพุทธศาสนากับการแบ่งปัน”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://src.ac.th/web/index.php?option=content&task=view&id=886> [๕ สิงหาคม ๒๐๑๐].

^{๕๑} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

๒.๓.๒ สาเหตุที่ทำให้เป็นคนดี ๒

สาเหตุอันทำให้เป็นคนดีมี ๒ ประการ คือ อาชวะ ความเป็นผู้องอาจ คือ เป็นผู้ซื้อตรง ความเป็นผู้อ่อนโยนไม่เย่อหยิ่ง^{๕๒}

๑) คำอธิบายว่าในกรณีที่หนึ่งนั้น ความ เป็นผู้ซื้อตรง" หรือคำว่า อาชวะ มีความหมายถึง การสุจริตต่อหน้าที่การงานของตน ต่อมิตรสหาย ต่อองค์กรหรือหลักการของตน อาทิ เป็นคนไทยก็ต้องซื้อตรงต่อชาติ พระศาสนาและพระมหากษัตริย์ความซื้อตรง แบ่งออกเป็น ๖ ประการอธิบายได้ ดังนี้

๑. ตรงต่อบุคคล คือ มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตน โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ ไม่เนรคุณผู้มีพระคุณ และไม่เป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก

๒. ตรงต่อเวลา คือ จะนัดหมายกับใคร หรือจะทำงานสิ่งใดก็ให้ตรงเวลาที่กำหนดไว้ และไม่เอาเวลาราชการไปเป็นประโยชน์ส่วนตัว

๓. ตรงต่อวาจา คือ เมื่อได้รับปากกับใครว่าจะทำสิ่งที่ดีและสุจริต จะไม่ทำสิ่งที่ไม่ดีและทุจริต ก็ให้กระทำตามที่ได้ลั่นวาจาไว้

๔. ตรงต่อหน้าที่ คือ ซื่อสัตย์สุจริตและจริงใจต่อหน้าที่การงานของตน ไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวง ไม่ละทิ้งหน้าที่และปัดความรับผิดชอบ

๕. ตรงต่อธรรมะ คือ การยึดมั่นในหลักคุณธรรม และบูชาความถูกต้อง ความยุติธรรม ความชอบธรรมไว้เหนือสิ่งอื่นใด

๖. ตรงต่อตนเอง คือ การไม่โกหกตนเอง ซื่อสัตย์สุจริตต่ออุดมการณ์ของตน ไม่ฝืนใจทำในสิ่งที่ไม่ใช่ปณิธานของตนเอง

อาชวธรรม จึงเป็นหลักธรรมสำคัญในการปกครอง เพราะคนอยู่รวมกันเป็นหมวดหมู่ ถ้าผู้นำปฏิบัติตนไม่ซื้อตรงไม่ซื่อสัตย์ จะเป็นบ่อเกิดแห่งความประพฤติทุจริตคดโกงและให้เกิดความหวาดระแวง ถ้าประพฤติตรงและปฏิบัติตรงต่อกัน มีความจริงใจต่อกันและกันแล้ว ก็จะทำให้เกิดความไว้วางใจ ขอมรับนับถือและสมัครสมานสามัคคีก็จะอยู่เย็น เป็นสุข ไม่ต้องอยู่ร้อนนอนทุกข์ เพราะประพฤติปฏิบัติผิผิตสมเด็จ พระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงแสดงอรรถาธิบายขยายความคำว่าอาชวะในพระราชนิพนธ์เรื่อง"ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท" ตอนหนึ่งว่า"พระมหากษัตริย์ จะต้องมิพระอหิยาศัยประกอบด้วยความเที่ยงตรงต่อประชาชนโดยทั่วไป ไม่ทรงคิดลวงหรือประทุษร้ายผู้ใด"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยความซื้อตรง ทรงยึดมั่นอยู่ในหลักแห่งอาชวธรรม โดยไม่ทรงเอนเอียงเปลี่ยนแปลงไป พระองค์ทรงโดดเด่นเป็นสง่าประทับอยู่ในดวงหทัยของพสกนิกรชาวไทยตลอดมา ก็เพราะทรงมีพระราช

^{๕๒} อก.ทุก.(บาลี) ๒๐/๔๐๕/๑๑๘.

อหยาตย์ชื่อตรงทรงสัจย์ปฏิบัติพระราชกรณียกิจเสมอกันหมดไม่ทรงเอนเอียงหรือหนักไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ว่าจะเป็นจังหวัดใด ภาคไหนหรือนับถือศาสนาอะไรก็ตาม^{๕๓}

๒) **คำอธิบายว่าในกรณีที่สอง** คนอ่อนโยนหรือคนว่าง่ายมีอยู่ ๒ พวก คือ พวกอ่อนโยนว่าง่ายเพราะเห็นแก่อำมิส และอ่อนโยนว่าง่ายเพราะเห็นแก่ธรรมะ คือ ความดีพวกแรกพระพุทธเจ้าไม่ยอมรับว่าเป็นคนว่าง่าย เพราะใจมุ่งอำมิส สิ้นจ้าง รางวัด ค่าจ้าง ทำตนเป็นคนอ่อนโยนว่าง่าย เพราะเห็นแก่ได้ ส่วนคนอ่อนโยนว่าง่ายเพราะเห็นธรรมอยากเป็นคนดี มีคุณธรรมพระพุทธเจ้าทรงชมว่า เป็นคนอ่อนโยนว่าง่ายที่ถูกต้อง เพราะคุณธรรมความว่าง่ายเกิดขึ้นในจิตใจทำให้เกิดความรู้สึก ๓ ประการ คือ จิตน้อมรับคำสอน ด้วยจิตไม่มีกิเลส รับทำตามคำสอนโดยไม่มีสินจ้างรางวัล วุฒิบัตร และรับรู้คุณความดีของผู้ให้คำสอน และตอบแทนคุณความดี ด้วยการศึกษเล่าเรียนด้วยความเคารพ มีความสุภาพอ่อนน้อมถ่อมตนและคอยปรนนิบัติรับใช้ช่วยเหลือตามโอกาส^{๕๔}

๒.๓.๓ การคบเพื่อนจากบุคคล ๒ กลุ่ม

เพื่อน เป็นบุคคลที่ก่อให้เกิดทั้งความเจริญและความเสื่อม หากรู้จักคัดเลือกคบสัตบุรุษเว้นจากอสัตบุรุษแล้ว ก็มีแต่ความเจริญฝ่ายเดียว กล่าวคือ การคบเพื่อนควรมี ๒ กลุ่ม ได้แก่ ๑) ภะชะ มิตเต กัลยาณะ ควรคบมิตรที่ดี และ ๒) ภะชะ ปุริสุตตะเม ควรคบคนผู้สูงสุด^{๕๕}

ส่วนในการอยู่ร่วมกับเพื่อนนั้นก็มี ๒ ลักษณะ ได้แก่

- ๑) ทุกโข พาละหิ สังวาโส การอยู่ร่วมกับคนพาลเป็นทุกทุกเมื่อเหมือนอยู่กับศัตรู
- ๒) ธีโร จะ สุขะสังวาโส นักปราชญ์มีการอยู่ร่วมกันเป็นสุข เหมือนสมาคมอยู่ในเครือญาติ^{๕๖}

กรณีที่หนึ่ง คนที่ควรคบเป็นมิตรคือ คนที่จะคบหา (มิตรแท้ - มิตรเทียม) การคบเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญ มีผลต่อความเจริญก้าวหน้าและความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก จึงควรทราบหลักธรรมที่เกี่ยวกับเรื่องมิตรที่เป็นข้อสำคัญๆ ไว้ จะแสดงเรื่องคนที่ควรคบกับคนที่ไม่ควรคบและหลักปฏิบัติต่อกันระหว่างมิตรสหายดังต่อไปนี้

^{๕๓} ศาโรจน์ กาลศิริศิลป์, “สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ”, หน้าต่างศาสนา, ข่าวสดรายวัน, ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๗๒๑๒ (๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๓) : ๓๑.

^{๕๔} ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ.. มงคลชีวิต ภาค ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐๑ – ๒๐๕.

^{๕๕} พุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๑๖/๒๕.

^{๕๖} พุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๒๕/๔๒.

๑) บุคคลที่ไม่ควรคบเรียกว่ามิตรเทียม

มิตรเทียมหรือบาปมิตร คือ เพื่อนชั่ว เป็นบุคคลที่ควรหลีกเลี่ยงเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะทำให้ผู้คบหาสมาคมเดือดร้อนไปด้วย เช่น อาจจะถูกจับกุมคุมขัง อาจถูกใส่ร้ายป้ายสี ให้เสื่อมเสียชื่อเสียง เช่น การคบเพื่อนนักดื่มสุรา นักพนัน นักเลงเที่ยวกลางคืน เป็นต้น ฉะนั้น พึงรู้จักมิตรเทียม หรือศัตรูในร่างของมิตร (มิตรปฏิรูป) ๔ ประเภท ดังนี้

(ก) คนปอกลอก ขนเอาของเพื่อนไปถ่ายเดียว มี ๔ ลักษณะ คือ คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว ขอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ประโยชน์

(ข) คนดีแต่พูด (วจีบรม) มีลักษณะ ๔ คือ ดีแต่ยกยอชมเชยของหมดแล้วมาปราศรัย ดีแต่อ้างของยังไม่มียามาปราศรัย สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้ เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

(ค) คนหัวประจบ (อนุปิยาภาณี) มีลักษณะ ๔ คือ จะทำชั่วก็คล้อยตาม จะทำดีก็คล้อยตาม ต่อหน้าสรรเสริญ ลับหลังนินทา

(ค) คนชวนฉิบหาย (อปายสหาย) มีลักษณะ ๔ คือ คอยเป็นเพื่อนดื่มเมา คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

๒) บุคคลที่ควรคบหาเรียกว่ามิตรแท้

ในขณะเดียวกัน เพื่อหลีกเลี่ยงจากเพื่อนชั่วได้แล้ว บุคคลพึงรู้จักเลือกคบหาคนดีไว้เป็นเพื่อนคอยทำงานร่วมกันหรือให้คำปรึกษาต่อกันได้ โดยจะต้องรู้จักคัดเลือกจากลักษณะของมิตรแท้หรือมิตรด้วยใจจริง (สุทรมิตร) ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา แบ่งเพื่อนประเภทนี้ออกเป็น ๔ ลักษณะ ดังนี้

(ก) มิตรอุปการะ (อุปการะ) มีลักษณะ ๔ คือ เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้ มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

(ข) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (สมานสุขทุกข์) มีลักษณะ ๔ คือ บอกความลับแก่เพื่อน รักษาความลับของเพื่อน มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง แม้ชีวิตก็สละให้ได้

(ค) มิตรแนะนำประโยชน์ (อรรถกขาเย) มีลักษณะ ๔ คือ จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้ แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

(ง) มิตรที่มีใจรัก (อนุกัมปี) มีลักษณะ ๔ คือ เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ๆ ด้วย) เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี (สุขๆ ด้วย) เขาดีเตือนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

มิตรต่อมิตร พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่เป็นเสมือนทิศ เบื้องซ้าย คือ พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย ดังนี้ เพื่อแบ่งปัน พุดจามีน้ำใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีคนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย ชื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้ เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้ ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร^{๕๗}

๒.๓.๔ บุคคลที่ควรคบ ๒ พวก

บุคคลมีความจำเป็นมากในการคบหาเพื่อนที่ดีหรือเพื่อนที่ควรคบหา ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเพื่อน ๒ ประเภทนี้ไว้ว่าเป็นเพื่อนที่มีแต่ความเจริญเหมือนคนซึ่งจุมทรัพย์ให้ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “บุคคลพึงเห็นผู้มีปัญญามากซึ่งโทย มักพุดปรามไว้ เหมือนผู้ซึ่งบอกจุมทรัพย์ พึงคบผู้ที่เป็นบัณฑิตเช่นนั้น เพราะเมื่อคบคนเช่นนั้น ย่อมมีแต่ความเจริญ ไม่มี ความเสื่อมเลย”^{๕๘} บุคคลจำพวกแรก คือ สัตบุรุษ ส่วนจำพวกที่สอง คือ บัณฑิต ซึ่งมีคุณสมบัติเป็นกัลยาณมิตร คือ ผู้ที่ควรคบหาสมาคม อันจะนำมาแต่ความสุขเพียงฝ่ายเดียว เพราะปราศจากผลประโยชน์ที่ซ่อนเร้นปิดบัง และไม่มีภัยใดๆ มาสู่ตนเอง

๒.๓.๕ การคบเพื่อน ๓ จำพวก

เพื่อน เป็นบุคคลทางสังคมที่อยู่ใกล้ชิดตัวเรามากที่สุด ซึ่งอาจจะแอบแฝงมาในรูปลักษณะต่างๆ เช่น แกล้งชักชวนให้เราลงทุนหรือร่วมงานอย่างใดอย่างหนึ่งด้วย เมื่อถึงเวลาที่จะกอบโกยผลประโยชน์ ก็จะรีบชิงตัดหน้าและหนีไปพร้อมกับความเสียหายของอีกหนึ่งในทันที ซึ่งมีข้อพึงสังเกตในการคบเพื่อนทางพระพุทธศาสนาไว้อีก มี ๓ ลักษณะ ที่พึงระมัดระวัง เพื่อจะได้ไม่ตกเป็นเหยื่อของเพื่อนเลว คือ ๑) ปานะสะขา เพื่อนโนโรงคัมสุรา ๒) สัมมิยะสัมมิโย เพื่อนกล่าวแต่ปากว่าเพื่อนฯ ๓) อัถเถสุ ชาเตสุ สะหาโย เพื่อนที่ช่วยเหลือการงานจริง^{๕๙}

ในการคบหาเพื่อนทั้ง ๓ จำพวกนี้ ผู้วิจัย มีข้อที่ควรสังเกต ต่อไปนี้

(๑) เพื่อนในโรงสุรา ก็คือ เพื่อนที่มักดื่มหรือเสพสิ่งมีนเมาไร้สติ ย่อมนำไปสู่ความประมาทในการกระทำต่างๆ เช่น ก่อปัญหาอาชญากรรม การจับขี้มีความประมาทอาจจะก่ออุบัติเหตุได้ง่าย นอกจากนั้น เพื่อนประเภทนี้ ทำให้ผู้คบหาเสื่อมชื่อเสียง เสียทรัพย์ เสียสุขภาพ เพราะเสพสิ่งมีนเมาทำลายสุขภาพกายและใจ คนจำพวกนี้ จัดอยู่ในมิตรปอกลอกไม่จริงใจ

^{๕๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๕๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖.

^{๕๘} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖/๕๑.

^{๕๙} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๑๘๕/๑๕๘.

(๒) เพื่อนจำพวกที่สอง ก็ไม่ควรคบเช่นกัน เพราะไม่มีความจริงใจ รับปากไปเสียทุกเรื่อง แต่ทำไม่ได้สักเรื่อง หรือทำก็เป็นเพียงรับปากเพื่อผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง และทำได้คຸ້ມกับการเสียเวลาของผู้ เนื่องจาก นำประโยชน์เล็กน้อยมาแลกกับประโยชน์มากกว่าของอีกฝ่ายหนึ่งนั่นเอง คนจำพวกนี้ จัดอยู่ในมิตรปอกลอกไม่จริงใจเช่นกัน

(๓) ส่วนเพื่อนจำพวกสุดท้าย เป็นเพื่อนที่นำประโยชน์มาให้แก่ผู้คบหา เช่น พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ตลอดจนสัตบุรุษคนดี เช่น ผู้รู้จักเหตุ ผู้รู้จักผล เป็นต้น ล้วนเป็นผู้ควรคบหาทั้งสิ้น เพราะนำความสุขมาให้

๒.๓.๖ การคบหาสัตบุรุษเป็นเพื่อนทำให้เกิดความเสื่อม ๓ อย่าง

การคบอสัตบุรุษหรือคนไม่ดี ย่อมทำให้ประสบกับความเสื่อมใน ๓ ลักษณะ คือ ๑) ทำให้เสื่อมสภาพของตนเอง ๒) ทำให้เสียความประพฤติที่ดี ๓) ทำให้เสื่อมจากคุณธรรมทั้งปวง^{๖๐}

ตัวอย่างกรณีหนึ่ง เช่น เรื่องม้ามงคลที่เสื่อมสภาพของตนเอง เพราะคนเลี้ยงม้าที่เดินขาเขย (ขาเหยงหรือเดินไม่ตรง) ทำให้ม้าเดินลอกเลียนแบบตามเพราะคิดว่าสอนให้เดินไม่ตรงทาง เมื่อพระราชาทรงทราบจึงทรงรับสั่งให้แพทย์ไปตรวจดูผลปรากฏว่า ม้าไม่ได้เป็นอะไร เขาจึงสังเกตพฤติกรรมของม้าเป็นเวลาหลายวัน และรู้ในที่สุดว่า สาเหตุที่ม้ามงคลเดินไม่ตรงนั้น เป็นเพราะคนเลี้ยงนั่นเอง เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ก็ทูลพระราชาราชให้ทรงทราบและทรงให้เปลี่ยนคนเลี้ยงม้าคนใหม่ที่เดินปกติ ม้ามงคลจึงเปลี่ยนพฤติกรรมในการเดินปกติได้ดังเดิม^{๖๑}

จากกรณีศึกษาที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่า การทำตามคนอื่นหรือการลอกเลียนแบบนั้น ไม่ใช่จะเกิดขึ้นเฉพาะกับสัตว์เท่านั้น แม้คนเราก็มีมากเช่นกัน เช่น หากคบคนเล่นการพนันก็จะชอบการพนัน หากคบคนดื่มสุรา ก็จะชอบดื่มสุราไปด้วย หากคบกับโจรก็ใจกล้าทำการปล้นคนอื่นได้เช่นกัน ดังนั้น หากบุคคลคบกับอสัตบุรุษหรือคนไม่ดี จึงประสบกับความเสื่อมด้านสภาพของตนหรือมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปในทางเสียหายนั่นเอง

ตัวอย่างกรณีที่สอง เช่น เรื่องบุพกรรมที่เกิดจากการคบอสัตบุรุษหรือคนชั่ว ชื่ออรรธกถาสุนทรีสูตร ได้กล่าวว่า ในอดีตชาติ พระโพธิสัตว์เคยเสวยชาติเป็นนักเลงชื่อว่า มุนาฬิ เทียวคบแต่คนชั่วมากไปด้วยอโยนิโสมนสิการ วันหนึ่งเห็นพระสุรภีปัจเจกพุทธเจ้า กำลังเข้าไปบิณฑบาตขณะเดียวกัน หญิงคนหนึ่งในสำนักของมุนาฬิได้กล่าวต่อพระปัจเจกพุทธเจ้ารูปนั้นว่าไม่ใช่สมณะด้วยผลแห่งกรรมนั้น มุนาฬิได้ตกนรกและเสวยกรรมชั่วต่างๆ หลายแสนปี แม้เกิดเป็นพระพุทธเจ้า

^{๖๐} พระมหาทองพูน สติสมฺปนฺโน (เสือเขียว), “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๘๖๐.

^{๖๑} จุ.ชา.(ไทย) ๒๓/๖๓/๘๑.

ในชาติปัจจุบัน ก็ยังถูกนางสุนทรี ซึ่งเหล่าเดียรฉิย้างมากล่าวดูและฆ่าให้ตายพร้อมกับใส่ความ พระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้กระทำ สืบเนื่องจากการใส่ร้ายพระปัจเจกพุทธเจ้าในอดีตกาลนั้น^{๖๒}

ด้วยเหตุนี้ บุคคลจึงไม่ควรคบหาสมาคมกับอสังตบุรุษหรือคนชั่ว เพราะจะทำให้ตนเดือดร้อนทั้งในปัจจุบันชาติและชาติต่อไป

ตัวอย่างกรณีที่สาม เช่น เรื่องของลูกนกแขกเต้าสองพี่น้อง (สัตติคุมภชาคก) เรื่องโดยย่อได้กล่าวว่า มีลูกนกแขกเต้าสองพี่น้องอยู่ในรังบนยอดไม้สูง วันหนึ่งลมพัดแรงมากหรือพายุนั้นแหละ มาพัดเอารังนกพัง ลูกนกตัวหนึ่งลมพัดไปตกอยู่ในสำนักของโจร อีกตัวหนึ่งลมพายุพัดไปตกอยู่ในสำนักของฤาษี โดยลูกนกตัวที่ตกไปอยู่กับโจร ได้ฟังแต่โจรพูดถึงเรื่องปล้น ฆ่า ลักขโมย ก็เลยมีนิสัยหยาบช้าลามกไปด้วย ส่วนลูกนกตัวที่พายุพัดไปตกอยู่กับฤาษีผู้มีศีลธรรม ความดีได้ยินแต่เรื่องของความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ เสียสละ จิตใจของลูกนกก็โอนอ่อนไปตาม เรื่องของนกแขกเต้าเป็นเรื่องนิทาน เป็นเรื่องที่มีสัจจะเป็นฐาน เพราะเรื่องของความดีและความชั่วเป็นสิ่งที่อบรมหรือปลูกฝังกันได้ โดยในวันหนึ่งพระราชาก็เสด็จพลัดหลงไปในป่าและได้เห็นพฤติกรรมของนกแขกเต้าสองพี่น้องที่มีความแตกต่างกันในการต้อนรับพระองค์ กล่าวคือ นกตัวที่อยู่กับโจรก็ไปบอกโจรให้ทราบว่ามีคนฐานะดีผ่านมาและให้รีบมาปล้นทำร้ายเอาทรัพย์สิน พระองค์จึงทรงหนีไปจากที่แห่งนั้น จนกระทั่งทรงพบนกอีกตัวหนึ่ง ซึ่งมีพฤติกรรมตรงกันข้าม จึงทรงพิจารณาว่า แม้จะเป็นพี่น้องกัน นกทั้งสองตัวนี้ มีนิสัย พฤติกรรมที่แตกต่างกันเป็นอย่างมาก เนื่องจาก นกที่อยู่กับโจรก็มีนิสัยชั่วร้ายขาดเมตตาคล้ายโจร นกที่อยู่ฤาษีก็มีนิสัยดีใจเมตตาต่อผู้อื่น...^{๖๓}

จากกรณีนี้ จะเห็นว่า การที่บุคคลจะเป็นคนดีหรือคนไม่ดีนั้น ปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ การเป็นอยู่ร่วมกับสังตบุรุษและอสังตบุรุษ เพราะสังตบุรุษย่อมให้คำแนะนำที่ดีเป็นประโยชน์ต่อตนและคนอื่น ส่วนอสังตบุรุษ ย่อมก่อโทษทั้งต่อตนและคนอื่นเหมือนนกแขกเต้าสองพี่น้องฉะนั้น

๒.๓.๓ คุณสมบัติของมิตรที่ควรคบหา ๓ และ ๓

มิตรในทางพระพุทธศาสนา จัดเป็นเพื่อนที่ควรคบหาโดยจะต้องพิจารณาจากคุณสมบัติต่างๆ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

- ๑) ทุกทัง ทะทาติ ให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง
- ๒) ทุกกรัง กะโรติ ทำสิ่งที่ทำได้ยาก
- ๓) ทุกขมัง ขะมะติ อดทนสิ่งที่ทำได้ยาก^{๖๔}

^{๖๒} พ.อ. (ไทย) ๒๕/๑๐๒/๑๑๓.

^{๖๓} พ.ช. (ไทย) ๒๗/๑๕๕-๑๘๕/๔๕๗-๕๐๑.

^{๖๔} อ.ก. (บาลี) ๒๐/๕๗๕/๓๖๘.

กรณีที่หนึ่ง เพื่อนจะต้องให้ในสิ่งที่ให้ได้อย่าง หมายถึง การให้ใน ๒ ลักษณะ คือ การให้วัตถุสิ่งของ และการให้คำแนะนำ การให้วิธีดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม เช่น พระพุทธเจ้าทรงประทานธรรมเป็นทานแก่พระสาวกต่างๆ จนบรรลุนิพพาน เป็นต้น

กรณีที่สอง เพื่อนทำสิ่งที่ทำให้ยาก เช่น การเลี้ยงภัยอันตรายแทนเพื่อนเมื่อมีภัย หรือการนำข่าวดีที่ตนได้รับมาไปสู่เพื่อน ดังกรณีของพระมหาโมคคัลลานะที่นำข่าวการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ไปบอกแก่พระสารีบุตรเถระในขณะที่เมื่อท่านทั้งสอง ยังไม่ได้อุปสมบทเป็นพระอัครสาวก โดยมีชื่อเดิมว่า อุปติสสะและโกทิตะ ตามลำดับ

กรณีที่สาม เพื่อนที่มีความอดทนต่อสิ่งที่ทำได้ยาก ซึ่งลักษณะของการนำความอดทนมาปฏิบัติในการคบมิตร เช่น อดทนใจได้ต่อความโกรธแค้น ไม่แสดงอาการทางกายที่น่ารังเกียจ วาจาหยาบคาย ไม่นำรัก ให้ปรากฏออกมาต่อมิตร ไม่แสดงอาการกระสับกระส่ายที่แสดงว่าโกรธ ต้องทำให้ใจเข้มแข็ง อดทนต่อเรื่องที่ไม่พอใจด้วยการระงับอารมณ์ของตนไว้ได้ เมื่อทำได้เช่นนี้ มิตรคนนั้น ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้อดทนย่อมเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก ย่อมเป็นผู้ไม่โหดร้าย ย่อมเป็นผู้ไม่เดือดร้อน ย่อมเป็นผู้ไม่หลงกระทำกาละ และเมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์”^{๖๕}

จะอย่างไรก็ตาม ในการคบหาเพื่อนที่ดีหรือสัตบุรุษนั้น จึงควรพิจารณาให้ถ่องแท้ ด้วยปัญญาแล้วคบหาก็จะชื่อว่ารักษาดนด้วยและรักษาเพื่อนไว้ได้ด้วย ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลรักษาคณอื่น ด้วยวิธีอย่างไร จึงชื่อว่ารักษาดน บุคคลรักษาคณอื่นด้วยขันติ ด้วยวิหิงสา ด้วยเมตตาจิต (และ) ด้วยความเป็นผู้มีไมตรีจิต จึงชื่อว่ารักษาดนด้วย”^{๖๖}

ส่วนมิตรที่ควบบหา ๗ ประการ ได้แก่ มิตรผู้ให้ของที่ทำให้ได้ยาก รับทำกิจที่ทำให้ยาก อดทนต่อถ้อยคำที่อดใจได้ยาก บอกความลับของตนแก่เพื่อน ปิดบังความลับของเพื่อน ไม่ละทิ้งเพื่อนในยามวิบัติ เมื่อสิ้น โภคะสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น^{๖๗}

๒.๓.๘ มิตรย่อมแห่งหน่ายกันเพราะเหตุ ๓ อย่าง

การคบมิตร มีข้อจำกัดอยู่หรือเงื่อนไขในการปฏิบัติ ๓ อย่าง ได้แก่ ๑) อัจฉา ภิกษณะสังสัคคา ด้วยการคลุกคลีกันนานเกินไป ๒) อะสะโม สะระณะจะ จะ ด้วยการไม่ไปมาหาสู่กัน ๓) อะกาเลนะ อาจะนายะ จะ ด้วยการขอในเวลาอันไม่สมควร^{๖๘}

^{๖๕} อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๑๖/๓๕๕.

^{๖๖} อภ.ติก. อ. (ไทย) ๓๔/๓๘.

^{๖๗} อภ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๕๖.

^{๖๘} พุ.ชา.(บาลี) ๒๘/๕๕/๒๔.

กรณีแรก การอยู่ร่วมกันหรือคลุกคลีสนิทสนมกันมากเกินไป อาจทำให้คนเราไม่ค่อยระวังตัว เป็นเหตุทำให้ล่วงเกินกันได้ง่ายและคนเราย่อมมีอารมณ์ดีบ้างร้ายบ้าง เมื่อเกิดการล่วงเกินกันในเวลาที่ประสพอารมณ์เสีย ก็อาจเป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาท น้อยเนื้อต่ำใจกันขึ้นได้

กรณีที่สอง การไม่ไปมาหาสู่กัน อาจจะทำให้เกิดความเหินห่าง เมื่อไม่ได้ติดต่อกันนานเข้าก็ไม่มีจิตใจที่ผูกพันกัน ยิ่งต่างคนต่างมีมิตรใหม่ก็ยิ่งคิดถึงกันน้อยลง ครั้นมีปัญหาต้องการความช่วยเหลือ ก็ไม่กล้าที่จะขอร้องหรือพูดจากัน เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนอื่น

กรณีที่สาม การขอเป็นเรื่องสำคัญมาก พระพุทธองค์ให้ระมัดระวังมาก เพราะสิ่งที่เราชอบใจพอใจ คนอื่นก็มักชอบ การขอก็มักขอสิ่งที่เจ้าของชอบ การพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักเป็นทุกข์ จึงไม่มีใครต้องการให้สิ่งที่ตนรัก ดังนั้น ถ้าขอกันไม่มากนัก ก็อาจให้ได้เพราะเห็นแก่มิตรภาพ แต่ถ้าขอบ่อยๆ ขอหลายๆ ครั้ง อาจจะทำให้เรากลายเป็นคนเห็นแก่ได้ ความรู้สึกเกรงใจว่าเป็นเพื่อนก็น้อยลง อาจแสดงกิริยาไม่พอใจหรือไม่ให้ตามขอ เป็นเหตุให้เกิดความไม่พอใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย การขอ จึงต้องทำเมื่อมีความจำเป็นเท่านั้น^{๖๕}

ในกรณีนี้ มีพระพุทธพจน์ตรัสเตือนไว้ว่า

“บุคคลรู้ว่าสิ่งของอันใดเป็นที่รักของเขา ก็ไม่ควรขอสิ่งของอันนั้น บุคคลย่อมเป็นที่เกลียดชังเพราะการขอจัด”

“ผู้ขอย่อมไม่เป็นที่รักของผู้ถูกขอ ผู้ถูกขอเมื่อไม่ให้อะไรก็ไม่เป็นที่รักของผู้ขอ ผู้เป็นเป็นอยู่ด้วยการขอ ย่อมไม่ขอสิ่งที่ควรขอในเวลาที่เหมาะสม ผู้หนึ่ง ย่อมทำผู้อื่นให้เสื่อมจากบุญ แม้ตัวเองก็หาเลี้ยงชีพไม่สะดวก ส่วนผู้ใด เป็นอยู่ด้วยการขอ ย่อมขอสิ่งที่ควรขอในเวลาที่เหมาะสม ผู้หนึ่ง ย่อมทำผู้อื่นให้ได้บุญ แม้ตัวเองก็หาเลี้ยงชีพสะดวกด้วย”^{๖๖} การขอจะต้องมีข้อจำกัด ไม่ใช่ขอพร้าเพรื่อ เพราะจะทำให้เพื่อนแห่งหนาย ไม่อยากคบหาสมาคมกับเราต่อไปนั่นเอง

๒.๔ สรุป

คนดีที่เรียกว่า สัตบุรุษ และคนไม่ดี ที่เรียกว่า อสัตบุรุษ มีความแตกต่างกันในแง่ของการกระทำ คำพูดและแนวทางปฏิบัติด้านความคิดหรือวิสัยทัศน์ สรุปได้ว่า

๑) สัตบุรุษ จะทำ จะพูด และจะคิดสิ่งใดเรื่องใด ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์คนอื่น เป็นบุญ เป็นกุศลเจตนา ไม่ทำลายสภาพสิ่งแวดล้อม ไม่ทำลายวัฒนธรรมอันดีงามของบรรพบุรุษ ตรงข้ามกับอนัรุษย์ รักษาไว้ด้วยดี เช่น พระสาวกและพระสงฆ์ที่รักษาพระ

^{๖๕} พระมหาทองพูน สติสมฺปนฺโน (เสือเขียว), “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓-๒๔.

^{๖๖} พุ.ชา.(ไทย) ๒๓/๑๐๒๒-๑๐๒๔/๑๓๕.

ธรรมวินัยของสัตบุรุษ คือ พระพุทธเจ้าไว้มาถึงกาลปัจจุบันนี้ ให้อุณชนได้สืบต่ออายุ พระพุทธศาสนาและศาสนธรรมคำสอนตามลำดับ สัตบุรุษ จึงเป็นบุคคลผู้ควรแก่การคบหาสมาคม และทำกิจธุระต่างๆ ด้วย เช่น ร่วมประกอบอาชีพ สนับสนุนอาชีพ ให้คำแนะนำ เป็นต้น

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน เช่น พระพุทธองค์และเหล่าพระสาวก ตลอดจนบุคคลผู้ทำคุณประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และประเทศชาติ โดยไม่ได้หวังสิ่งตอบแทน เช่น คุณครูที่เพียรพยายามอบรมพร่ำสอนศิษย์ของตนให้เป็นคนดีของชาติ ทูมเทศาภิบาล แสวงหาความรู้ใหม่ๆ มาสั่งสอน สาธิตแก่นักเรียนหรือศิษย์ของตน แม้ในวงการพระพุทธศาสนา พระสงฆ์เป็นจำนวนมากก็ทำคุณประโยชน์ ด้วยการสงเคราะห์อุบาสกและอุบาสิกาแก่ประชาชนอย่างไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ในระดับสูงสุดของประเทศ อย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตนอย่างสัตบุรุษ เป็นบุคคลแบบอย่างทางสังคมไทยได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากพระราชดำริในโครงการต่างๆ

๒) อสัตบุรุษ จะทำ จะพูด และจะคิดสิ่งใดเรื่องใด ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเพียงฝ่ายเดียว เป็นบาป เป็นอกุศลเจตนา ทำลายสภาพแวดล้อมวัฒนธรรม ศาสนา องค์กรให้ย่อยยับ สร้างปัญหาต่างๆ แก่สังคมส่วนรวม เช่น ก่ออาชญากรรม ปล้น ฆ่าคนอื่น ล้อ โกง ทูจริต ฯลฯ และไม่ส่งเสริมศาสนาวัฒนธรรม ประเพณีใดๆ ทั้งสิ้น เพราะมองไม่เห็นคุณค่าจึงเป็นบุคคลที่อันตรายและไม่ควรคบหา ตัวอย่างบุคคลที่เป็นอสัตบุรุษทางสังคม เช่น กลุ่มมิจฉาชีพ พวกค้าขายสิ่งเสพติดให้โทษ บาปมิตรที่มักจะชักชวนไปในทางเสียหาย เช่น นักเลงพนัน นักเลงสุรา นักเลงหญิง พวกเที่ยวกลางคืน คนเกียจคร้านการทำงาน เหล่านี้ ชื่อว่า มีพฤติกรรมของอสัตบุรุษทั้งสิ้น